

CEHENNEMİN SONSUZLUĞUNUN AYET VE HADİSLERDEKİ DELİLLERİ

İsmail Karagöz*

Öz

Ahiret hayatının, cennet ve cehennem varlığını kabul etmek, iman esaslarından biridir. Ayet ve hadislerde verilen bilgilere göre Allah'ın emri ile bir gün kıyamet kopacak, ölen insanlar dirilecek, mahşer yerinde toplanacak ve hesaba çekilecekler, neticede müminler cennete kâfirler cehenneme gideceklerdir. Elan mevcut olan cehennem kâfirler, cennet ise muttaki müminler için hazırlanmıştır. Cehennem cezalandırma, cennet ise ödüllendirme yeridir. Cennet de cehennem de dünya gibi sonlu değil, sonsuzdur. Kâfirler cehennemde ebedî kalırlar. Ayetlerin beyanına göre kâfirlerin cehennemde mazeretleri kabul edilmez, azapları hafifletilmez, oradan çıkamaz, kaçamaz, ölmek ve yok olmak isterler, ancak bu da mümkün olmaz, Allah onları affetmez ve cehennemde sürekli kalırlar. İmanla ölen ancak büyük günahları sebebiyle cehenneme atılan müminler, cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkartılıp cennete girerler.

Anahtar terimler: Ahiret, cehennem, kâfir, azap, ebedî.

EVIDENCE OF THE ETERNITY OF HELL IN THE VERSES AND HADITHS

Abstract

An article of the Islamic faith is belief in the hereafter, hell, and heaven. The verses and hadith reveal that the Day of Judgment will come under God's command. Once resurrected, the dead will be brought to crowd, their deeds reckoned. The believers then will end in paradise and the disbelievers in hell – paradise being the site of reward and hell the place of punishment. As these stations are not temporary but permanent, the disbelievers will remain in hell forever. Furthermore, the verses indicate that any apology from disbelievers will be in vain and their torment will not go away. There is no escape or exit from hell and thus, though impossible, they will continue wishing to decease or vanish. The hell-bound believers on account of committing cardinal sins are exceptions, however, because they will be punished and then will depart from hell to paradise.

Keywords: Hereafter, hell, disbeliever, torment, eternal

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş

Kıyamet kopması, ölen insanların dirilmesi, mahşer yerinde hesaba çekilmesi, cennet ve cehennem ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'de onlarca ayet-i kerime vardır.¹ Cennet, mümin² ve muttakiler³ için, cehennem ise kâfirler⁴ için hazırlanmıştır. Bu konudaki delaleti kesin ayetler bulunduğu için bu konuda geçmişten günümüze herhangi bir şüphe ve ihtilaf olmamıştır. Cehennem, belirli bir süre varlığını sürdürdükten sonra sona erecek midir? Başka bir ifade ile kâfirlerin bir müddet sonra cehennem hayatı son bulacak mıdır? Kur'ân'da hem cehennemin ebedî olduğunu ifade eden hem de cehennemin süresinin belirli bir zaman olduğu şeklinde anlaşılabilen ayetler vardır. Mesela Nebe' suresinin 23'üncü ayetinde kâfirlerin cehennemde "devirler boyu, süresi belirsiz uzun zaman" kalacağı, Hûd suresinin 107'inci ayetinde cehennemliklerin cehennemde "gökler ve yerler durdukça" kalacakları, En'âm suresinin 128'inci ayetinde "Allah'ın dilediği" kimselerin cehennemde "süreklî" kalmayacağı anlamına gelen ifadeler vardır:

لَا يَشِينُ فِيهَا أَحْقَابًا "Kâfirler, cehennem içinde devirler boyu kalacaklardır."⁵

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُّوا فَنَارِ هُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ

"Şakî olanlara gelince onlar cehennemdedirler. Orada onlar her nefeste acıdan inleyip feryat ederler. Rabbinin dilediği hariç onlar, *gökler ve yer durdukça* o ateşte ebedî kalacaklardır."⁶

"Allah, o gün *kâfir cinlerin* hepsini bir araya toplar *ve onlara*, "Ey cin şeytanları topluluğu! İnsanlardan pek çoğunu saptırıp aranızda kattınız" der. Cinlerin insanlardan olan dostları, "Ey Rabbimiz! Bizler birbirimizden yararlandık ve bize belirlediğin süremizin sonuna ulaştık" derler. Allah, *اللَّهُ* "Allah'ın *çıkmalarını* diledikleri başka, içinde ebedî kalmak üzere ateş, *durağınızdır*" buyurur."⁷

Nebe' suresinin 23'üncü ayetinde geçen ve "hukub" kelimesinin çoğulu olan *أَحْقَاب*, peş peşe gelen ve birçok seneyi içeren devirler, süresi belli olmayan uzun süre anlamlarına gelir. Taberî (ö. 310/825)⁸ ve Kurtubî (ö. 671/1272)⁹, *hukub*'un süresi ile ilgili olarak, 70, 80, 300 ve 70.000 yıl zikretmiştir. Ahirette bir gün, dünya günlerine göre 1000 yıl kadardır.¹⁰ Taberî (ö. 310/825), *hukub*'un "sonsuz, sınırsız süre" anlamına geldiği görüşünü tercih etmiştir. Kurtubî (ö. 671/1272), *hukub*'un "sınırsız olmak üzere uzun zaman" anlamına geldiğini söylemiş ve şu açıklamayı

¹ Mesela bk. el-Bakara 2/177; en-Nisa, 4/136; el-En'âm, 6/32; el-A'râf, 7/169; et-Tevbe, 9/38; Yusuf, 12/109; en-Nahl, 16/30; el-İsrâ, 17/18-19; el-Mü'minûn, 23/37; el-Câsiye, 45/26; el-A'lâ, 87/16-87.

² el-Hadîd, 57/21.

³ Âl-i İmran, 3/133.

⁴ el-Bakara, 2/24.

⁵ en-Nebe', 78/23.

⁶ el-Hûd, 11/106-107.

⁷ el-En'âm, 6/128.

⁸ Taberî, Abdullah ibn Cerîr, (ö. hicrî, 310), *Câmi'u'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, by. 2000, XXIV, 161.

⁹ Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed el-Berdunî ve İbrahim İtfeyyîş), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire 1964, XIX, 178.

¹⁰ el-Hac, 22/47.

yapmıştır: “Kâfirler cehennemde pek uzun zaman ve devirler kalırlar. Bir zaman geçti mi arkasından bir başka zaman gelir, her devir geçti mi bir diğeri gelir ve bu kesintisiz olarak ebediyen sürüp gider.” Dolayısıyla Kurtubî, *hukub*’un sonsuzluğu ifade ettiği, bir hukub bitince diğerk hukub’un geldiği ve bunun ebedî olarak devam ettiği anlamına geldiği görüşünü tercih etmiştir.

Hûd seresinin 107’inci ayet-i kerimesinde geçen, “*gökler ve yer durdukça*” ifadesini müfessirler, iki şekilde yorumlamışlardır:

a) “*Gökler ve yer durdukça*” deyimini, Arapçada “yıldızlar ışıdıkça”, “gece gündüz karşılıklı sürüp gittikçe”, “denizde su oldukça” ve bizim dilimizde “dünya durdukça” deyimleri gibi ebediyetten kinaye olarak kullanılır. Dolayısıyla ayet, kâfirlerin cehennemde ebedî olarak kalacaklarını ifade eder.

b) “*Gökler ve yer durdukça*”, “*ahiretteki gökler ve yer durdukça*” demektir. Ahiret sonsuz olduğuna göre kâfirler de cehennemde sonsuz olarak kalacaklardır.

Kıyamet kopunca gök başka bir göğe yer de başka bir yere dönüşecektir. *يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ* وَتَرَوُنَّ اللَّهَ الْوَاحِدَ الْقَهَّارَ “O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar, *her şeyin üzerinde yegâne hâkim* olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.¹¹

إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ “Allah’ın dilediği hariç” ve *إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ* “Rabbinin dilemesi hariç” istisnası, (a) “Allah dilerse bu ebedîliği bir müddet sonra sona erdirebilir.” (b) “Allah, dilediği kimseleri orada ebedî kalmaktan kurtarır” şeklinde anlaşılabilir. Birinci anlam, cehennemin sonlu olacağı, ikinci anlam ise bazı münafık, müşrik ve kâfirlerin cehennemde ebedî olarak kalmaktan kurtulacakları ihtimalini hatıra getirir.

Nebe’ suresinin 23’üncü ayetindeki *أَحْقَاب* “uzun devirler” ve En’âm suresinin 128 ve Hûd suresinin 107’inci ayetlerindeki *إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ* “Allah’ın dilemesi hariç” ve *إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ* “Rabbinin dilemesi hariç” istisnaları sebebiyle cehennem azabının süresi konusunda İslam bilginleri arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır.¹² İlk dönemlerden itibaren, aralarında Hz. Ömer (ö. 23/643), Hz. Ali (ö. 40/661) ve Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) ile İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi bazı alimler, İbn Arabî (ö. 543/1148) ve Celâleddin er-Rûmî (ö. 17.12.1273) gibi bir kısım mutasavvıflar, Allah’ın rahmetinin her şeyi kuşattığını,¹³ rahmetinin azabına üstün geldiğini ve azabını geçtiğini¹⁴ bildiren ayet ve hadislere dayanarak cehennem azabının, uzun asırlar ifade eden bir sürenin ardından sona ereceğini veya içindekilerin azaptan etkilenmeyecek hale geleceğini düşünmüşlerdir. Bu konudaki görüşler, dört maddede özetlenebilir.¹⁵

¹¹ İbrahim 14/48.

¹² Taberî XV, 487; Kurtubî, X, 99-100; Bekir Topaloğlu, “Cehennem”, DİA, VII, 231-232, İstanbul, 1993.

¹³ el-A’raf 7/156.

¹⁴ Buharî, Tevhîd, 15, 55; Müslim, Tevbe, 14-16.

¹⁵ Komisyon, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, V, 537; Yusuf Şevki Yavuz, “Azap”, DİA, IV, 305-309; Topaloğlu, “Cehennem”, DİA, VII, 231-232.

1. Cehennem sonsuzdur. Cehenneme giren kişi hiçbir şekilde oradan çıkıp kurtulamaz. Bu görüşü, Haricî ve Mutezile mezhebi bilginleri savunmuştur.

2. Cehennem sonsuzdur. Ancak cehenneme girenler bir müddet azap gördükten sonra bağımsızlık kazanır ve elem duymaz hale gelirler. Bu görüşü, İbn Arabî, savunmuştur.

3. Cehennem sonludur. Büyük günah işleyip tövbe etmeden ölen ve affedilmeyip cehenneme atılan müminler cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkarlar, kâfirler ise uzun süre cehennemde kalırlar ancak cehennem bir gün sona erer. Bu görüşü, İbn Teymiyye (ö. 728/1328) savunmuştur.

4. Cehennem sonsuzdur. Büyük günah işleyip tövbe etmeden ölen ve affedilmeyip cehenneme atılan müminler, cezalarını çekince cehennemden çıkarlar, kâfirler ise ebedî olarak cehennemde kalırlar. Bu görüşü, Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğu savunmuştur.

Tâbiî âlimlerinden Katâde b. Diâme (ö. 117/728) ve Dehhâk b. Müzahim (ö. 105/723), En'âm suresinin 128 ve Hûd suresinin 107'inci ayetlerinde geçen istisnanın müminler hakkında olduğu görüşündedir. Taberî (ö. 310/825), bu görüşün isabetli olduğunu, istisnanın kâfirler için söz konusu olamayacağını, çünkü Allah'ın kâfirlerin ebedî cehennemde kalacağını bildirdiğini söylemiştir.¹⁶

Ayet ve hadislerde hiçbir delili bulunmayan İbn Arabî'nin görüşü, cehennemde kâfirlerin derileri yandıkça azabı tadıp durmaları için yeniden yaratılacağını beyan eden Nisa suresinin 56'ncı ayetine ve kâfirlerin azaplarının hiç hafifletilmeyeceğini ifade eden Bakara suresinin 161 ve 162, Âl-i İmran suresinin 88'inci ayetlerine ters düşen, dolayısıyla isabetli olmayan ve delile dayanmayan bir görüştür.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328)'nin görüşü Kur'ân'da cehennemden ebedîliğini ifade eden onlarca ayet ile çelişmektedir. Cehennemden bir gün sona ereceği ile ilgili ayet ve hadislerde herhangi bir delil yoktur.

Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri adlı eserinde Süleyman Ateş de kâfirlerin cehennemde ebedî olarak kalmayacağı görüşünü tercih etmiş ve şöyle demiştir: "Bu azabın, Allah'ın dilediği kadar olacağını, Allah, dilediği zaman son bulacağını anlıyoruz. Kaldı ki merhametlilerin en merhametlisi Allah, 60-70 yıllık bir ömrün cezasını milyonlardan daha fazla hiç zamansız yapmaz. "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür" (Şura, 42/40) yani ceza, işlenen suç kadardır, fazlası zulüm olur, Allah zulümden münezzehtir. "Orada çağlar boyu kalacaklardır"¹⁷ ayetinde belirtildiği üzere suçlular suç derecelerine göre cehennemde devirlerce, milyonlarca yıl kalsalar bile sonunda bu azaptan kurtulurlar."

Süleyman Ateş, Nebe, suresinin 23'üncü ayetinde geçen أَحْقَابُ kelimesini "sürekli bir zaman" olarak anlamlandırmakta ve şöyle demektedir: "Ahkâb, ne kadar uzun zaman ifade etmiş olsa da yine sınırlı bir zaman bildirir. Bundan cehennem azabının bir gün sona ereceği anlaşılır. 40

¹⁶ Taberî, XV, 487.

¹⁷ en-Nebe, 78/23.

yıl, 80 yıl normal insan ömrüdür. Demek ki ayette ahireti yalanlayanların ömürlerinin kat kat fazlası azap çekecekleri fakat sonunda azaptan çıkacakları anlaşılmaktadır.”¹⁸

Süleyman Ateş, her ne kadar cehennemın sonlu olduğunu söylese de bütün bu görüşlerin sonunda, “Ancak, *“أَنْ يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ*” *“Ateşten çıkmak isterler ama ondan çıkabilecek değıllerdir. Onlara sürekli bir azap vardır”*¹⁹ ayetine dayanarak azabın ebedî olduğu çoğunluğun kanaatidir” demiştir.²⁰

Cehennemın sonlu olduğu görüşünü savunanlar, Nebe, suresinin 23, Hûd suresinin 107 ve En’âm suresinin 128’inde ayetlerinin dışında şu ayet ve hadislere dayandırmışlardır: *وَرَحْمَتِي* “Şüphesiz rahmetim gazabıma galip gelir.”²² *سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي* “Rahmetim her şeyi kapsamıştır.”²¹ *وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ* “Rahmetim gazabımı geçmiştir.”²³

Cehennemın sonlu olduğu görüşünü savunanlar, Allah’ın rahmetinin gazabına galip gelmesi, affının cezalandırmasına galip geleceğı anlamına gelir demek istiyorlar.

Hûd suresinin 107 ve En’âm suresinin 128’inci ayetindeki *“Allah’ın dilediğı hariç”* istisnası ile ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Bu istisnayı kâfirler dâhil cehenneme giren herkes için, *“Allah, dilediğı takdirde bu ebedîliği bir süre sonra sona erdirecek”* şeklinde anladığımız zaman, onlarca ayet ile bu ayet çelişik duruma düşer. Hâlbuki Kur’ân’da çelişik yoktur.

Cehenneme giren müminlerin cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkacağı konusunda ayet bulunmamakla birlikte bu konuda birçok sahih hadis vardır.²⁴ Cehennemın sona ereceğı ve kâfirlerin affedilip cehennemden kurtulacağı konusunda ise açık, seçik ve sarıh ne bir ayet ne de bir hadis vardır, aksine cehennemın sonsuzluğu ve kâfirlerin cehennemden çıkamayacağı konusunda açık seçik birçok ayet-i kerime vardır. Cehennemın ebedî, (*hâlidîne ebedâ*), devamlı (*vâsib*), sürekli (*mukîm*) ve benzeri birçok sarıh ifadenin yanında, kâfirlerin cehennemden çıkma isteklerinin kabul edilmeyeceğı, cehennemden çıkamayacakları, cehennemde ölümün olmadığı, yüce Allah’ın kâfir, müşrik ve münafıkları affetmeyeceğinin kesin bir üslupla bildirmesi²⁵ cehennemın sonlu değil sonsuz olduğunun ve kâfirlerin cehennemde ebedî kalacağıının açık delilidir. Diğer taraftan ahirette ölüm olmadığına ve kâfirlerin asla cennete giremeyeceğine göre²⁶ eğer cehennem bir gün sona erecek ve kâfirler de cehennemden çıkacaksa ne olacak? Cehennemlikler nereye gidecekler? Bu soru açıkta kalmaktadır? Üstelik ahirette cehennem ve cennetin dışında bir yaşam alanı ayet ve hadislerde bildirilmemektedir. Ahiret hayatı, cennet ve cehennem gayp âlemidir, ancak sadık haber yani *ayet ve sahih hadisler* ile bilinebilir, yorum ve

¹⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, X, 291-292.

¹⁹ el-Maide, 5/37.

²⁰ Ateş, X, 291.

²¹ el-A’râf 7/156.

²² Müslim, Tevbe, 14.

²³ Müslim, Tevbe, 14.

²⁴ Buharî, Rikak, 51; Tevhîd, 19; Tirmizî, Birr, 61; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

²⁵ en-Nisa 4/14, 116; et-Tevbe, 9/80; el-Muhammed, 47/34.

²⁶ Tirmizî, Kıyamet, 15, No: 2628.

insanî düşünce ile bilinemez. Dolayısıyla Hûd suresinin 107 ve En'âm suresinin 128'inci ayetlerindeki "Allah'ın dilediği hariç" istisnasına Kur'ân bütünlüğü içerisinde bakmak ve bu istisnanın, büyük günah işleyip tövbe etmeden ölen kimseler için söz konusu olduğunu anlamak gerekir. Nitekim Ahmed ibn Hanbel (ö. 241/855)'in *el-Müsned* adlı hadis kitabında Abdullah ibn Mes'ûd (ö. 32/652)'dan rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

قَالَ يَكُونُ قَوْمٌ فِي النَّارِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَكُونُوا ثُمَّ يَرْحَمُهُمُ اللَّهُ فَيُخْرِجُهُمْ مِنْهَا فَيَكُونُونَ فِي أَدْنَى الْجَنَّةِ فَيَعْتَسِلُونَ فِي نَهْرٍ يُقَالُ لَهُ الْحَيَوَانُ يُسَمِّيهِمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَهَنَّمِيِّونَ

"Allah'ın cehennemde olmasını istediği bir kavim cehennemde olur, sonra Allah bunlara merhamet eder ve onları cehennemden çıkarır. Bu kimseler, en alt cennette olurlar. Cehennemden çıkanlar, "*el-hayevân*" denilen bir nehirde yıkanır, cennet ehli bunlara, "*el-cehennemiyûn*" ismini verirler."²⁷

Hûd suresinin 107'inci ayetindeki "şakiler" kelimesini, Allah'ın ezelde cehennemlik olarak takdir ettiği veya anne karnında cehennemlik olarak yazdığı şeklinde değil, insanın kendi özgür iradesi ile inkârı veya isyanı seçmesi olarak anlamak gerekir. Çünkü Kur'ân'da iman edip salih amel işleyenlerin cennetlik, inkâr edip isyan edenlerin ise cehennemlik olduğu birçok ayette açık seçik bildirilmektedir.²⁸

A'lâ suresinin 9-12'inci ayetlerinde şöyle buyrulmaktadır: فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى سَيَذَكِّرْ مَنْ يَخْشَى "Öğüt fayda versin *vermesin* öğüt ver. Allah'a karşı derin saygı duyarak O'ndan korkan kimse öğüt alacaktır. En büyük ateşe, *cehennem*in en alt tabakasına girecek olan en şaki *kâfir ve isyankâr* kimse ise öğüt almaktan kaçınır."

Bu ayetlerde Allah'tan korkan mümin kimselerin öğüt alacağı, cehenneme atılacak olan şaki kimselerin ise öğüt almayacağı bildirilmektedir. Ayette, öğüt alıp almama, insanın iradesi ile yaptığına işaret ediliyor. İnsan, aklını ve iradesini inkârdan yana kullanırsa şaki olmaktadır.

Konu ile ilgili ayet ve hadisleri birlikte değerlendirdiğimiz zaman, cehenneme girecek olanların, kâfirler ile büyük günah işleyen müminler olduğunu öğreniyoruz. Dolayısıyla Hûd suresinin 107'inci ayetindeki "Rabbinin dilediği hariç" istisnası, kâfirleri değil büyük günah işleyen müminleri ifade eder.²⁹ Abdullah ibn Abbas, En'âm suresinin 128'inci ayetindeki "Allah'ın dilediği hariç" istisnanın da iman sahipleri için söz konusu olduğunu söylemiştir.³⁰ Bu konuda şu örneği verebiliriz: Zina etmek büyük günahdır ve Furkan suresinin 68-69'uncu ayetlerinde zina eden kimsenin cehennemle cezalandırılacağı bildirilmektedir. Peygamberimiz (s.a.s) zina etse bile müminin cennete gireceğini müjdelemektedir:

أَتَانِي جِبْرَائِيلُ فَبَشَّرَنِي أَنَّهُ مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ قُلْتُ وَإِنْ زُنَى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ نَعَمْ

²⁷ Ahmed, I, 434.

²⁸ bk. el-Kehf, 18/29; el-Fussilet, 41/46.

²⁹ Kurtubî, Hûd, 11/107.

³⁰ Kurtubî, En'âm, 6/128.

“Cebrail bana geldi ve beni, “Kim Allah’a ortak koşmadan *iman ile* ölürsen cennete girer” diye müjdeledi. Ben, “Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?” dedim. “Evet” dedi.”³¹

Peygamberimiz (s.a.s); *إِلَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ* “Allah’tan başka ilah yoktur diyen kimse cennete girer.”³² hadis-i şerifinde müminin cennete gireceğini, *مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا* “Kim, ‘Allah’tan başka ilah yoktur ve Muhammed, Allah’ın elçisidir’ diye şahadet ederse Allah ona cehennem ateşini haram kılar.”³³ hadis-i şerifinde ise cehenneme girmeyeceğini bildirmektedir.

Bu hadislerden iman eden kimsenin büyük günah işlese bile cehennem yüzü görmeden cennete gireceği anlaşılabilir. Hâlbuki büyük günah işleyenlerin eğer affedilmezlerse cehennemle cezalandırılacağını beyan eden ayet ve sahih hadisler vardır. Mesela Nisa suresinin 29-30’uncu ayetlerinde intihar eden kimsenin cehennemle cezalandırılacağı bildirildiği gibi şu sahih hadis-i şerifte de bildirilmektedir: *مَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عَدَّ بِهِ اللَّهُ بِمَا قَتَلَ بِهِ نَفْسَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ* “Kim kendisini bir şey ile öldürürse Allah onu kıyamet günü o kişinin kendisini öldürdüğü şey ile azap eder.”³⁴

Tahrîm suresinin 8’inci ayetinde, *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا*, “Ey iman edenler! Allah’a tövbe-i nasuh ile tövbe edin” buyrulmaktadır. *Tövbe-i nasuh*, büyük günahlar için yapılırdır. Ayette yüce Allah, büyük günah işleyip tövbe etmesi gerekenlere “*Ey müminler!*” diye seslenmektedir. Demek ki insan büyük günah işlemek ile kâfir olmamaktadır. Büyük günah işleyenlerin, cehennemle cezalandırıldıktan sonra cehennemden çıkartılıp cennete konulacağını beyan eden hadisler de bu anlamı ifade etmektedir. Demek ki iman eden kimsenin cehenneme girmeyeceğini ve iman eden kimsenin cennete gireceğini beyan eden yukarıdaki hadis-i şerifleri, konu ile ilgili ayetleri ve hadis-i şerifleri birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim Allah’tan başka ilah yoktur diyen kimsenin cennete gireceğini bildiren hadis-i şerif, hadis âlimi İbn Şihab ez-Zühri (ö.124/741)’ye sorulmuş, Zühri, şu cevabı vermiştir: “Bu husus, İslam’ın başlangıç yıllarında, farzlar, emir ve yasaklar inmeden önce idi.”³⁵

Büyük günah işleyen müminler, belli bir süre cehennemde kaldıktan sonra yüce Allah, bunları oradan çıkartıp cennete koyacak, müşrik, münafık ve kâfirler ise ebedî olarak cehennemde kalacaklardır. En’âm suresinin 128 ve Hûd suresinin 107’inci ayetlerinin isabetli olan yorumu budur. Taberî (ö. 310/825) de bu görüşü tercih etmiştir.³⁶

Büyük günah işleyip tövbe etmeden ölen müminlerin hali Allah’a kalır. Allah dilerse ahirette onları affeder, dilerse cehennemde cezalandırır. Şu ayet-i kerime bu hususu ifade etmektedir.

³¹ Tirmizî, İman, 17, No: 2782.

³² Tirmizî, İman, 17, No: 2775.

³³ Tirmizî, İman, 17, No: 2775.

³⁴ Tirmizî, İman, 17, No: 2773.

³⁵ Tirmizî, İman, 17, No: 2775.

³⁶ Taberî, XV, 487.

وَأَنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوا بِمُحَاسِبَتِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَعْلَمُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”³⁷

Mümin affedilmez de cehenneme atılırsa sahih hadis-i şeriflere göre cezasını çektikten sonra cehennemden çıkartılır ve cennete konulur: Müslim (ö. 261/874)’in *el-Câmi’u’s-Sahîh* adlı eserinde kıyamet ahvalini anlattığı uzun bir hadis-i şerifte lâ ilâhe illallah, *Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur* diyen her müminin cehenneme girmiş olsa bile cehennemden çıkartılıp cennete konulacağı şöyle bildirilmektedir:

وَأَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ بِرَحْمَتِهِ مَنْ أَرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ أَنْ يَخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا مِمَّنْ أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يَرْحَمَهُ مِمَّنْ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَيَعْرِفُونَهُمْ فِي النَّارِ يَعْرِفُونَهُمْ بِأَثَرِ السُّجُودِ تَأْكُلُ النَّارُ مِنْ ابْنِ آدَمَ إِلَّا أَثَرَ السُّجُودِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَى النَّارِ أَنْ تَأْكُلَ أَثَرَ السُّجُودِ فَيَخْرِجُونَ مِنَ النَّارِ وَقَدْ امْتَحَسُوا فَيَصُبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ فَيَنْبُتُونَ مِنْهُ كَمَا تَنْبُتُ الْحَبَّةُ فِي حَمِيلِ السَّنَنِ

“Allah, merhameti sebebiyle cehennem halkından dilediği kimseleri cehennemden çıkarmak istediği zaman, meleklerine lâ ilâhe illallah, *Allah’tan başka ilah yoktur* diyenlerden yüce Allah’ın merhamet etmek istediklerinden Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayan kimseleri cehennemden çıkarmalarını emreder. Melekler, bu kimseleri cehennemde alınlarındaki secde izlerinden tanır. Cehennem ateşi Âdemoğlunun alındaki secde izi hariç her şeyini yakar. Alındaki secde izini yakmayı Allah cehennem ateşine haram kılmıştır. Melekler onları cehennem ateşinden yanmış olarak çıkarırlar. Üzerlerine hayat suyu dökülür. Bu su sayesinde sel yatağında biten bitkiler gibi cehennemden çıkartılan kimsenin bedeni yeniden oluşur.”³⁸

Sahabeden Abdullah ibn Mes’ûd (ö. 32/652), Ebu Zer el-Ğıfarî (ö. 32/653), İmran ibn Husayn (ö. 52/672), Cabir ibn Abdullah (ö. 78/697), Abdullah ibn Abbas (ö. 68/687), Ebu Sa’îd el-Hudrî (ö. 74/693) ve Enes ibn Malik (ö. 91/710)’ten rivayet edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "تَهْوِيتُ أَهْلَ التَّوْحِيدِ وَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ" "Tevhit ehlinde olanlar, cehennemden çıkar ve cennete girerler."³⁹

Birinci hadis-i şerifte, Allah’ın cehenneme girmiş ve alındaki *secde izi* hariç bütün bedeni yanmış olan müminleri Allah’ın merhameti ile cehennemden çıkaracağı, üzerine *hayat suyu* dökülerek yeniden inşa edileceği ikinci hadis-i şerifte ise müminlerin cehennemden çıkartılıp cennete konulacağı açık seçik beyan edilmektedir.

Sa’îd ibn Cübeyr (ö. 95/713) ve İbrahim en-Neha’î (ö. 96/714) başta olmak üzere birçok tâbiî âlimi, "رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ" "İnkâr edenler, "keşke Müslüman olsaydık" diye çok arzu

³⁷ el-Bakara, 2/284.

³⁸ Müslim, İman, 299; bk. Buharî, Rikak, 51, No: 6192; İbn Mâce, Zühhd, 38, 4326.

³⁹ Tirmizî, İman, 17, No: 2775.

edeceklerdir”⁴⁰ ayetini tefsir ederken, إِذَا أُخْرِجَ أَهْلُ التَّوْحِيدِ مِنَ النَّارِ وَأُدْخِلُوا الْجَنَّةَ يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا, “Tevhit ehli, cehennemden çıkarıldığı ve cennete konulduğu zaman, “İnkâr edenler, ‘keşke Müslüman olsaydık’ diye çok arzu edeceklerdir” demişlerdir.⁴¹

Tirmizî (ö. 279/892)’nin “*hasen sahih*” dediği bir rivayette kalbinde zerre kadar imanı olan kimsenin cehennemden çıkartılacağı bildirilmektedir:

أَخْرَجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِنَ الْخَيْرِ مَا يَرِنُ شَعِيرَةً أَخْرَجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِنَ الْخَيْرِ مَا يَرِنُ دَرَّةً مُحَمَّدًا

“Cehennemdeki müminler için Allah’tan başka ilah yoktur diyen ve kalbinde arpa tanesi kadar iman bulunan kimseyi cehennemden çıkarın; Allah’tan başka ilah yoktur diyen ve kalbinde buğday tanesi kadar iman bulunan kimseyi cehennemden çıkarın; Allah’tan başka ilah yoktur diyen ve kalbinde zerre kadar iman bulunan kimseyi cehennemden çıkarın *denir*.”⁴²

Bu sahih hadis-i şerifte zerre kadar imanı olup büyük günahları sebebiyle cehenneme giren müminlerin cehennemden çıkartılıp cennete konulacağı açık ve net bir şekilde bildirilmektedir. Aşağıdaki hadis-i şerifler de aynı hakikati dile getirmektedir:

إِنِّي لَأَعْرِفُ آخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجًا مِنَ النَّارِ رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنْهَا زَحْفًا فَيَقُولُ يَا رَبِّ قَدْ أَخَذَ النَّاسُ الْمَنَازِلَ فَيُقَالُ لَهُ انْطَلِقْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ فَيَذْهَبُ لِيَدْخُلَ فَيَجِدُ النَّاسَ قَدْ أَخَذُوا الْمَنَازِلَ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ فَيَرْجِعُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ قَدْ أَخَذَ النَّاسُ الْمَنَازِلَ قَالَ فَيُقَالُ لَهُ أَتَذْكُرُ الزَّمَانَ الَّذِي كُنْتَ فِيهِ فَيَقُولُ نَعَمْ قَالَ فَيُقَالُ لَهُ تَمَنَّ فَيَتَمَنَّى فَيُقَالُ لَهُ فَإِنَّ لَكَ الَّذِي تَمَنَيْتَ وَعَشْرَةٌ أَضْعَافِ الدُّنْيَا قَالَ فَيَقُولُ أَتَسْحَرُ بِي وَأَنْتَ الْمَلِكُ قَالَ فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ

“Cehennem ehlinin, çıkışı en son olan kişiyi ben biliyorum. Bir adam cehennemden sürünerek çıkacak ve “*Ey Rabbim! İnsanlar cennette yerlerini kaptılar*” diyecektir. Bunun üzerine kendisine, “*Cennete git ve cennete gir*” denilecektir. O da cennete girmek için gidecek ve yerlerin insanlar tarafından kapıldığını görecektir, geri dönecek ve “*Ey Rabbim! İnsanlar yerleri aldılar*” diyecektir. Bunun üzerine ona, “*Eskiden içinde bulunduğu zamanı hatırlıyor musun?*” Diye sorulacak, o da “*Evet*” diyecektir. Sonra kendisine, “*Dile*” denilecektir. Bunun üzerine adam, “(Ya Rabbi!) *Sen bir meliksin, benimle şaka mı ediyorsun*” diyecektir.” Ravi Abdullah ibn Mes’ud (ö. 32/652), Bu arada Resûlullah’ın azı dişleri görünecek derecede güldüğünü gördüm, demiştir.⁴³

إِنِّي لَأَعْرِفُ آخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجًا مِنَ النَّارِ وَآخِرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ دُخُولًا الْجَنَّةَ يُؤْتَى بِرَجُلٍ فَيَقُولُ سَلُّوا عَنِّي صَعَارٍ ذُنُوبِهِ وَأَخْبِئُوا كِبَارَهَا فَيُقَالُ لَهُ عَمِلْتَ كَذَا وَكَذَا وَيَوْمَكَذَا وَعَمِلْتَ كَذَا وَكَذَا فِي يَوْمٍ وَكَذَا قَالَ فَيُقَالُ لَهُ فَإِنَّ لَكَ مَكَانَ كَلِّ سَبِيَّةٍ

⁴⁰ el-Hicr, 15/2.

⁴¹ Tirmizî, İman, 17, No: 2775.

⁴² Tirmizî, Cehennem, 8, No: 2720.

⁴³ Tirmizî, Cehennem, 8, No: 2722.

حَسَنَةً قَالَ فَيَقُولُ يَا رَبِّ لَقَدْ عَمِلْتُ أَشْيَاءَ مَا أَرَهَا هُنَا قَالَ فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضْحَكُ حَتَّى
بَدَتْ نَوَاجِدُهُ

“Cehennem ehlinde son çıkacak ve cennet ehlinde cennete en son girecek olan kişiyi ben biliyorum. Bir adam getirilecek ve yüce Allah, “Ona küçük günahlarından sorunuz, büyüklerini gizli tutunuz” buyuracaktır. Bunun üzerine kendisine, “Falan ve falan günde şöyle ve şöyle yaptın, falan ve falan günde şöyle ve şöyle yaptın” denilecektir. Bunu müteakip kendisine, “Her günah yerine sana bir sevap verilecektir” denilecektir. Bunun üzerine o kimse, “Ey Rabbim! Birtakım günahlar işlemiş bulunuyorum ki, onları burada göremiyorum” diyecektir. Ravi Ebu Zer el-Ğıfarî (ö. 32/553), “Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.s)’ın azı dişleri görünecek derecede güldüğünü gördüm, demiştir.”⁴⁴

يُعَذَّبُ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ التَّوْحِيدِ فِي النَّارِ حَتَّى يَكُونُوا حُمَمًا فِيهَا ثُمَّ تُدْرِكُهُمُ الرَّحْمَةُ فَيَخْرُجُونَ فَيُلْقَوْنَ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَيَرشُّ
عَلَيْهِمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْمَاءَ فَيَنْبَثُونَ كَمَا يَنْبَثُ الْعُنَاءُ فِي حِمَالَةِ السَّيْلِ ثُمَّ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ

“Ehl-i tevhitten bazı insanlara cehennemde azap edilecek ve nihayet cehennemde kömür gibi olacaklardır. Sonra kendilerine rahmet ulaşacak ve cehennemden çıkarılarak, cennetin kapılarına bırakılacaklardır. Cennet ehli onların üzerine su serpecek, sel birikintisinde çalı çırpının bitmesi gibi bitecekler, sonra cennete gireceklerdir.”⁴⁵

Tirmizî(ö. 279/892)’nin “*Hasen Sahih*” dediği bu hadis-i şeriflerde cehennemden çıkarılıp cennete konulacak kimsenin hali bildirilmektedir.

Yüce Allah, müminlerden cehenneme girenleri kendi af ve merhameti ile cehennemden çıkarabileceği gibi Peygamberimizin şefaati ile de çıkarabilir.

“Ümmetimden bir grup, benim şefaati ile Ümmetimden bir grup, benim şefaati ile cehennemden çıkarılacak ve kendilerine “*cehennemiyûn*” adı verilecektir.”⁴⁶

Hûd suresinin 107 ve En’âm suresinin 128’inci ayetindeki söz konusu *istisnayı*, yüce Allah’ın bazı insanları sürekli olarak cehennemde bırakmasının, Allah için bir mecburiyet olmadığı, O’nun hür irade ve isteği ile olduğu şeklinde anlayanlar da olmuştur. Nitekim Hûd sûresinin 107’inci ayetinin son cümlesinde, إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ “*Rabbin gerçekten istediğini yapar*” buyrulması buna işaret eder.

Yüce Allah, dilediğini yapar, yaptığından sorumlu değildir, herhangi bir şeyi yapmaya ve yapmamaya mecbur değildir. Ancak Kur’ân-ı Kerim’de ayetleri yalanlayan ve ayetlere karşı kibirlenenlerin yani kâfirlerin asla cennete giremeyeceği açıkça bildirilmektedir: “Ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları

⁴⁴ Tirmizî, Cehennem, 8, No: 2724.

⁴⁵ Tirmizî, Cehennem, 8, No: 2724.

⁴⁶ Tirmizî, Cehennem, 8, No: 2727.

açılmaz, onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.”⁴⁷

“Deve iğne deliğine girinceye kadar” ifadesi, kâfirlerin cennete girmelerinin imkânsızlığını insan gözüne sererek anlatılmaya yöneliktir.

Bu anlatım bir darb-ı meseldir ki, Türkçede “balık kavağa çıkıncaya kadar” deyişi gibi bir şeyin mümkün olmamasını ifade eder. “İğne deliği” küçüklükte, “deve” ise büyüklükte bir meseldir. Bir şeyin küçüklüğünde, inceliğinde mübalağa edileceği zaman, “iğne deliği gibi” denir. İriliğe ve büyüklükte mübalağa için de “deve gibi” denir.

Ayetteki bu anlatım, kâfirlerin cennete giremeyeceklerini bir süre ile sınırlamak için değil, bunun mümkün olmadığını açık bir temsil ile anlatmak içindir.

Cehennemın sonsuz olduğunu ifade eden ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde birçok delil vardır. Bu delilleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Cehennemde Ölüm Yoktur

Kâfirler, cehennemde ölmek, yok olmak ve böylece azaptan kurtulmak isterler, ancak ahirette ölmek ve yok olmak isterler, ancak bu mümkün olmaz.

وَأَذِأَ الْفُؤَا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّبِينَ دَعُوا هُنَالِكَ ثُبُورًا لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا

“Kâfirler, elleri boyunlarına bağlanmış olarak cehennemın daracık bir yerine atıldıkları zaman orada, yok olup gitmeyi, helâk olmayı isterler. Kendilerine, “Bugün bir kere yok olmayı istemeyin, birçok kere yok olmayı isteyin, *denir*.”⁴⁸

وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا

“İnkâr edenler için cehennem ateşi vardır. İşleri bitirilmez ki ölsünler.”⁴⁹

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ “ Sonra kâfir cehennemde ne ölür *kurtulur* ne de *rahat bir hayat* yaşar.”⁵⁰

وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ “Kâfire her yönden ölüm gelir fakat ölemez.”⁵¹

Bu ayetlerde cehenneme atılan kâfirlerin ölmek, yok olmak isteyecekleri, ancak isteklerinin kabul edilmeyeceği, cehennemde kalacakları, azabın şiddetinden ölecek hale gelecekleri ancak ölmeyecekleri açık seçik bildirilmektedir.

Peygamberimiz (s.a.s), cennet ve cehennemde ölümün olmadığını, dolayısıyla hayatın sonsuz olacağını bildirmektedir:

⁴⁷ el-A'râf, 7/40.

⁴⁸ Furkan, 25/13-14.

⁴⁹ el-Fâtır, 35/36.

⁵⁰ el-A'lâ, 87/11-13, bk. et-Tâhâ, 20/74.

⁵¹ İbrahim, 14/14-17.

"Kiyamet günü "ölüm", alaca bir koç şek-
linde getirilir, cennet ile cehennem arasında durdurulur, فَيُذَبِّحُ "Ölümün kesilmesi emre-
dilir ve kesilir." Sonra cennet ve cehennem halkına şöyle denir: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ
النَّارِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ "Ey cennet halkı! Artık siz ebedî olarak yaşayacaksınız, size ölüm yoktur. Ey
cehennem halkı! Artık siz de ebedî olarak yaşayacaksınız, size de ölüm yoktur."⁵²

إِذَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَى الْجَنَّةِ وَصَارَ أَهْلُ النَّارِ إِلَى النَّارِ أُتِيَ بِالْمَوْتِ حَتَّى يُجْعَلَ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ثُمَّ يُذَبِّحُ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ يَا
أَهْلَ الْجَنَّةِ لَا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ النَّارِ لَا مَوْتَ فَيَزِدَادُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَرَحًا إِلَى فَرَحِهِمْ وَ يَزِدَادُ أَهْلُ النَّارِ حُزْنًا إِلَى حُزْنِهِمْ

"Cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme girdiği zaman, ölüm getirilir, cennet ile ce-
hennem arasına bırakılır, sonra kesilir. Sonra bir münadi şöyle seslenir: Ey cennet ehli! Artık
ölüm yoktur. Ey cehennem ehli! Artık size de ölüm yoktur. Bu duyuru üzerine cennet halkı,
sevincine sevinç katar. Cehennem halkının da üzüntüsüne üzüntü eklenir."⁵³

يَدْخُلُ اللَّهُ أَهْلَ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلَ النَّارِ النَّارَ ثُمَّ يَفُومُ مَوَدِّنٌ بَيْنَهُمْ فَيَقُولُ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ لَا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ النَّارِ لَا مَوْتَ كُلُّ
خَالِدٍ فِيهَا هُوَ فِيهِ

"Allah, cennet halkını cennete, cehennem halkını cehenneme koyar, sonra bir münadi şöyle
seslenir: Ey Cennet halkı! Size ölüm yoktur. Ey cehennem halkı! Size de ölüm yoktur. Cennet ve
cehennem halkının hepsi cennet ve cehennemde ebedî olarak yaşarlar."⁵⁴

2. Kâfirler Cehennemde Ebedî Olarak Kalırlar

Her şeyden önce ayetlerde geçen "*hâlid*" kelimesi; sürekliliği, cehennem kesintisiz ve ara-
lıksız oluşunu ifade eder. Aşağıdaki ayet, "*huld*" kelimesinin sonsuz ve ölümsüz bir hayat anla-
mında olduğunu açıkça ifade etmektedir:

"Ey Peygamberim! Biz senden önce hiçbir beşe-
re sonsuz ve ölümsüz bir hayat vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedî mi kalacaklar?"⁵⁵

Kur'ân-ı Kerim'de cehenneme atılanların orada kalma süreleri, هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "Onlar ateşte
ebedî kalacaklardır"⁵⁶ şeklinde bildirilmiştir. Bazı ayetlerde "*huld*" kelimesi, خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا "ce-
hennemde ebedî olarak kalacaklar"⁵⁷ şeklinde "*ebed*" kelimesi ile desteklenerek cehennemdeki
hayatın sonsuz olduğuna vurgu yapılmıştır. "*Ebed*" daima, son bulmayan, zevale ermeyen de-
mektir.

⁵² Müslim, Cennet, 40; Tirmizî, Sıfatü'l-Cenneti, 19, No: 2683.

⁵³ Müslim, Cennet, 43, bk. Tirmizî, Cennet, 19, No:2683.

⁵⁴ Müslim, Cennet, 42.

⁵⁵ el-Enbiya, 21/34.

⁵⁶ el-Bakara, 2/39.

⁵⁷ el-Ahzâb, 33/65; el-Cin, 72/23.

Cehennem Yunus suresinin 52'nci ayetinde "ebedî azap", Sâffât suresinin 9'uncu, Maide suresinin 37'nci, Furkan suresinin 65'inci ve Zuhruf suresinin 77'nci ayetlerinde "sürekli azap" olarak ifade edilmektedir:

﴿ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ ﴾ "Sonra zulmedenlere, "Tadın ebedî azabı!" denilir."⁵⁸

﴿ وَهُمْ عَذَابٌ وَأَصِيبٌ ﴾ "Onlar (şeytanlar) için sürekli bir azap vardır."⁵⁹

﴿ وَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴾ "Kâfirlere sürekli bir azap vardır."⁶⁰

﴿ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴾ "Gerçekten cehennem azabı sürekli bir helaktır!"⁶¹

﴿ وَنَادُوا يَا مَلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا كَانُوا ﴾ Kâfirler, görevli meleğe şöyle seslenirler: "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin." O da "Siz hep böyle kalacaksınız" der."⁶²

Ayetlerde cehennemün sürekliliğini ve devamlılığını ifade etmek için "huld" yani ebedî, "vâsib" yani devamlı, "mukîm" yani bir yerde sürekli kalan, "ğarâm" yani devamlı ve "mâkis" yani devamlı kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimelerin hepsi sürekliliği ifade eder. İbn Kesîr (ö.774/1372), "mukîm" kelimesini, şöyle açıklamıştır: دَائِمٌ مُسْتَمِرٌّ لَا خُرُوجَ لَهُمْ مِنْهَا وَلَا مَحِيدَ لَهُمْ عَنْهَا "Azap daimîdir, sürekli. Kâfirler için oradan çıkmak yoktur. Onlar için oradan kaçış da yoktur."⁶³

3. Kâfirler İçin Cehennemden Kurtuluş Yoktur

﴿ أُولَئِكَ مَاؤِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴾

"İşte kâfirlerin barınağı cehennemdir, onlar cehennemden bir kaçış yolu bulamazlar."⁶⁴

﴿ وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَافِعُوهَا وَمَا يَجِدُونَهَا مَصْرُفًا ﴾ "Kâfirler, o gün ateşi görünce onun içine düşeceklerini iyice anlayacaklar ve ondan kurtuluş yolu bulamayacaklardır."⁶⁵

4. Kâfirlerin Cehennemden Çıkarılma İstekleri Kabul Edilmez

Kâfirler cehennemden çıkmak isterler, ama istekleri kabul edilmez. Bu hususu ifade eden birçok ayet-i kerime vardır:

﴿ وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴾

⁵⁸ Yunus, 10/52.

⁵⁹ es-Sâffât, 37/9.

⁶⁰ el-Maide, 5/37.

⁶¹ el-Furkan, 25/65.

⁶² ez-Zuhruf, 43/77.

⁶³ İbn Kesîr, Maide, 5/37.

⁶⁴ en-Nisa, 4/121.

⁶⁵ el-Kehf, 18/53.

“Kâfirler, cehennemde, “Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlediğimiz amellerden başka ameller, salih ameller işleyelim” diye bağırsırlar. *Allah onlara şöyle der: “Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın azabı. Çünkü zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”*⁶⁶

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ “Kâfirler cehennemde ey Rabbimiz! Günahlarımızı itiraf ediyoruz, şimdi *bu ateşten* bir çıkış yolu var mı? *derler.*”⁶⁷

وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوِ الْعَذَابَ يَتُوبُونَ هَلْ إِلَى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ “Azabı gördüklerinde zalimlerin, “Dünyaya dönmek için bir yol var mı?” Dediklerini görürsün.”⁶⁸

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَا لَهُمْ النَّارُ كَلَّمَا آرَادُوا أَنْ يُخْرَجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ

“Allah ve Peygambere itaatsizlik edenlere gelince, onların barınağı ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde oraya döndürülürler ve onlara, “Yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın” denir.”⁶⁹

كَلَّمَا آرَادُوا أَنْ يُخْرَجُوا مِنْهَا مِنْ عَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ “Kâfirler her ne zaman cehennemden, o kederden çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, “Tadın yangın azabını” denir.”⁷⁰

يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرَجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا لَهُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا “Ateşten çıkmak isterler ama ondan çıkabilecek değillerdir.”⁷¹

فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا “Artık bugün *Allah’ın ayetlerini alaya alanlar ve dünya hayatı kendisini aldatanlar* ateşten çıkarılmazlar.”⁷²

Birinci ayet-i kerimede kâfirlerin cehennemden çıkıp dünyada salih amel işlemek isteyecekleri, ancak Allah’ın buna olumlu cevap vermeyeceği, ikinci ve üçüncü ayet-i kerimelerde kâfirlerin cehennemden çıkış imkân var mı diye soracakları, dördüncü ayet-i kerimede kâfirlerin cehennemden çıkmak istedikçe cehenneme iade edilecekleri, beşinci, altınca ve yedinci ayetlerde cehennemden çıkamayacakları açıkça bildirilmektedir.

Demek ki kâfirler cehennemde ebedî olarak kalacaklardır.

5. Kâfirlerin Dünyaya Döndürülme İstekleri Kabul Edilmez

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ “*Allah’ın ayetlerini alaya alanların ve dünya hayatı kendilerini aldatanların dünyaya döndürülme, kendilerine yeni bir fırsat verilme istekleri kale alınmaz.*”⁷³

⁶⁶ el-Fâtır, 35/37.

⁶⁷ el-Mümin, 40/11.

⁶⁸ eş-Şura, 42/44.

⁶⁹ es-Secde, 32/20.

⁷⁰ el-Hac, 22/22.

⁷¹ el-Maide, 5/37; bk. el-Bakara, 2/167.

⁷² el-Câsiye, 45/35.

Dünyada bir insan, hangi günahı işlerse işlesin şartlarına uygun tövbe ederse affedilir. Ancak ahirette Allah; müşrik, münafık ve kâfirleri affetmeyecektir.⁷⁴

فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا لَهُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ

“Eğer kâfirler, dayanabilirlerse kalacakları yer ateştir; dünyaya döndürülme, kendilerine yeni bir fırsat verilme isteseler de bu talepleri kabul edilmez.”⁷⁵

“Sonra inkâr edenlere ne özür dilemeleri için izin verilecek, ne de onların dünyaya döndürülme, yeni bir fırsat verilme istekleri kale alınacak.”⁷⁶

Ayetlerde kâfirlerin, Allah’ın kendilerinden razı olma, dolayısıyla cehennemden çıkarılma, dünyaya döndürülme ve yeni bir fırsat verilme isteklerinin kabul edilmeyeceği açık seçik bildirilmektedir.

6. Kâfirlerden Fidyeye Kabul Edilmez

Kâfirlerin cehennemden kurtulmak için fidye verme isteklerinin asla kabul edilmeyeceği Kur’ân-ı Kerim’de ısrarla bildirilmektedir.

يَوْمَ الْمُجْرِمِ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِنَبِيِّهِ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤَيِّسُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ كَلَّا

“Kâfir, ister ki, o günün azabından kurtulmak için oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde bulunanların hepsini fidye olarak versin de *bu fidye* kendisini kurtarsın. Hayır, *ne mümkün*.”⁷⁷

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَهُمْ عَذَابُ الْيَمِّ

“Şüphesiz yeryüzünde olanların hepsi ve yanında bir o kadarı daha kendilerinin olsa da onu kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar onlardan yine kabul edilmez. Onlara elem dolu bir azap vardır.”⁷⁸

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَاؤَيْكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلِيكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

“Ey münafıklar! Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden bir fidye *kurtuluş bedeli* alınır. Barınağınız ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü gidilecek bir yerdir orası.”⁷⁹

Birinci ayette kâfirlerin cehennem azabından kurtulmak için çocuklarını, eşini, kardeşlerini ve kabilesini, ikinci ayette bütün dünya kendisinin olsa tamamını fidye vermek isteyecekleri, üçüncü ayette ise münafıklardan fidye kabul edilmeyeceği bildirilmektedir. *Fidyeye*, bir şeyden kurtulmak için verilir. Ahirette kâfir, müşrik ve münafıklar için fidye vererek bile olsa cehennemden kurtulmaları mümkün olmayacaktır.

⁷³ el-Câsiye, 45/35.

⁷⁴ en-Nisa, 4/48; et-Tevbe, 9/80; el-Muhammed, 47/34.

⁷⁵ el-Fussilet, 41/24.

⁷⁶ el-Nahl, 16/84.

⁷⁷ el-Me’âric, 70/11-18.

⁷⁸ el-Mâide, 5/36.

⁷⁹ el-Hadîd, 57/15.

7. Kâfirlere Malları ve Çocuklarının Faydası Olmaz

Ahirette kâfirler için faydası olacak hiçbir şey yoktur. Eşin ve dostun faydası olmayacağı gibi malın mülkün de faydası olmaz.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ “O gün ahirette ne mal fayda verir ne oğullar! Allah’a arınmış Müslüman bir kalp ile gelen başka.”⁸⁰

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ “Şüphesiz inkâr edenlere ne malları ne evlatları Allah’a karşı hiçbir fayda sağlamaz. Onlar ateşin yakıtıdır.”⁸¹

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İnkâr edenlerin ne malları ne evlatları, onlara Allah'a karşı hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁸²

Ayetlerde ahirette kâfirlere mal ve evladın hiçbir faydasının olmayacağı açık seçik bildirilmektedir.

8. Kâfirlerin Kurtarıcısı, Yardımcısı, Dostu ve Şefahtçisi Olmaz

إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَجِدُونَ وِلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

“Şüphesiz Allah kâfirlere lanet etmiş ve onlara alevli bir ateş hazırlamıştır. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır. Hiçbir dost, hiçbir yardımcı bulamayacaklardır.”⁸³

لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُمُونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ “İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından ateşi savamayacakları ve hiçbir yardım da görmeyecekleri vakti bir bilseleler.”⁸⁴

مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ غَاصِمٍ كَأَمَّا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Kâfirleri Allah’ın azabından koruyacak hiçbir kimse yoktur. Sanki yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁸⁵

فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“Bizim için şefahtçiler var mı ki bize şefaht etseler veya dünyaya döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak? Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. İlah diye uydurdukları da onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kaybolmuşlardır.”⁸⁶

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ “Şefahtçilerin şefahtı kâfirlere fayda vermez.”⁸⁷

⁸⁰ eş-Şuara, 26/88.

⁸¹ Âl-i İmran, 3/10.

⁸² Âl-i İmran, 3/116; el-Mücadele, 58/17.

⁸³ el-Ahzâb, 33/64-65; bk. Âl-i İmran, 3/22.

⁸⁴ el-Enbiya, 21/39.

⁸⁵ Yunus, 10/27.

⁸⁶ el-A’râf, 7/53.

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ

“Kâfirler, bizim şefaathçilerimiz de yok, candan bir dostumuz da yok derler.”⁸⁸

Birinci ve ikinci ayette, kâfirlerin ahirette dost ve yardımcılarının olmayacağı, üçüncü ayette, kâfirleri ahirette Allah’ın azabından kurtaracak kimsenin olmayacağı, dördüncü ve beşinci ayette kâfirlere şefaath edenlerin olmayacağı, olsa bile şefaath onlara fayda sağlamayacağı, yedinci ayette kâfirlerin şefaathçi ve samimi bir dostunun bulunmayacağı açıkça bildirilmektedir.

9. Kâfirlerin Azapları Hafifletilmez

Birçok ayette, ahirette kâfirlerin azaplarının hafifletilmeyeceği bildirilmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ

“Ayetlerimizi inkâr eden ve kâfir olarak ölenlere gelince, işte Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir. Onlar ebedî olarak lânet içinde kalırlar. Artık ne kendilerinden azap hafifletilir ne de yüzlerine bakılır.”⁸⁹

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

“Kitabın bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr edenler, ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez. Onlara yardım da edilmez.”⁹⁰

وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِنَا “İnkâr edenlerden cehennem azabı hafifletilmez.”⁹¹

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ لَا يُفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ “Şüphesiz suçlular cehennem azabında devamlı kalacaklardır. Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizdirler.”⁹²

Kâfirler, cehennemde cehennem bekçilerine, “Allah’a dua edin de bir gün azabı hafifletsin” derler. Ama istekleri kabul edilmez.

وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ “Ateşte olanlar cehennem bekçilerine, “Rabbimize yalvarın da hiç değilse bir gün bizden azabı hafifletsin”, derler.”⁹³

Ayetlerde kâfirlerin azaplarının hiç hafifletilmeyeceği açık seçik bildirilmektedir.

10. Kâfirlerin Mazeretleri Kabul Edilmez

Cehennemden çıkıp azaptan kurtulmak için ileri sürülecek hiçbir mazeret kabul edilmez, dolayısıyla cehennemde sürekli kalırlar.

⁸⁷ el-Müddessir, 74/48.

⁸⁸ eş-Şuara, 26/100-101.

⁸⁹ el-Bakara, 2/161-162; Âl-i İmran, 3/88.

⁹⁰ el-Bakara, 2/86.

⁹¹ el-Fâtır, 35/36.

⁹² ez-Zuhruf, 43/74-75.

⁹³ el-Mümin, 40/49.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَهُمْ اللَّعْنَةُ وَهُمْ سُوءُ الدَّارِ

“O gün zalimlere, mazeretleri fayda vermez. Lânet de onlaradır, kötü yurt da onlaradır.”⁹⁴

“O gün *ahirette* zulmedenlere mazeretleri fayda sağlamaz, onların dünyaya döndürülme istekleri de kale alınmaz.”⁹⁵

11. Allah Kâfirleri Temize Çıkarmaz ve Onlarla Konuşmaz

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ

“Allah’ın indirdiği kitaptan *Tevrat’tan* bir kısmını Hz. Muhammed’in peygamber oluşunu gizleyip onu az bir bedel ile değişenler *var ya*, işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey dolduruyorlar. Kıyamet günü Allah onlarla ne konuşacak ne de onları temize çıkaracaktır. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁹⁶

“Onları temize çıkarmaz” demek, onları affetmez, mazeretlerini kabul etmez, azaplarını hafifletmez; “Allah onlarla konuşmaz” demek, onlara sevindirecek bir şey söylemez demektir. Onlarla hiç konuşmaz anlamında değildir. Onları hakir görücü sözler söyler. Nitekim Mü’minûn suresinin 107 ve 108’inci ayetlerinde Allah’ın kâfirlerle konuştuğu bildirilmektedir:

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ قَالَ احْسُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ

“Ey Rabbimiz! “Bizi buradan çıkar. Eğer *tekrar günaha* dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz. Yüce Allah, “Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!” der.”⁹⁷

Sonuç

Yukarıdaki onlarca ayet-i kerimeden anlıyoruz ki cehenneme giren kâfirlerin mazeretleri kabul edilmeyecek, azapları hafifletilmeyecek, oradan çıkamayacak, kaçamayacak, ölmek ve yok olmak isteyecekler, ancak bu da mümkün olmayacak, Allah onları affetmeyecek ve cehennemde sürekli kalacaklardır. Ayetlerde cehennemin geçici ve belirli bir süre cezalandırma yeri değil, ebedî ve sürekli kalma yeri olduğu vurgulanmaktadır. Cehennemin belirsiz bir süre devam edeceği, iki ayette ise cehennemin Allah’ın dilediği kimseler için süreli olduğu görüşüne delil olarak esas alınan, لَا يَبْتَئِنُ فِيهَا أَحْقَابًا, “Kâfirler, cehennem içinde devirler boyu kalacaklardır”⁹⁸,

قَالَ النَّارُ مَثْوِيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ve “Şakî olanlar, Rabbinin dilediği hariç onlar, gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır”⁹⁹ ve “Ey kâfirler! Allah’ın diledikleri başka, içinde ebedî kalmak üzere ateş, durağınızdır” buyu-

⁹⁴ el-Mümin, 40/52.

⁹⁵ er-Rum, 30/57.

⁹⁶ el-Bakara, 2/174.

⁹⁷ el-Mü’minûn, 23/108-107.

⁹⁸ en-Nebe, 78/23.

⁹⁹ el-Hûd, 11/107.

zur¹⁰⁰ ayetlerini bu çerçevede konu ile ilgili bir kısmını yukarıda zikrettiğimiz ayetlerle birlikte değerlendirmek ve anlamak gerekir.

Bibliyografya

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, tahkik: Şuayb el-Arnâvut ve Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.

Ateş, Süleyman Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

Buharî, Muhammed ibn İsmail (ö. 256/869), *el-Câmi'us-Sahîh*, tahkik: Muhammed Zühêyr b. Nasır, Dâru Tavkî'n-Necat, Dımaşk 1422.

Ebu Dâvûd, Süleyman ibn el-Eş'âs (275/888), *es-Sünen*, tahkik: Muhammed Muhiddîn Abdü'l-Hamîd, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Beyrut, ty.

İbn Kesîr (ö. 774/1372), Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Sami b. Muhammed), Dâru Tayyibe, 1999.

Komisyon, Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed el-Berdunî ve İbrahim İtfeyyîş, Dâru'l-Kütübî'l- Mısıryye, Kâhire 1964.

Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Huseyin el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *el-Câmi'us-Sahîh*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru İhyâü't-Türâsî'l-Arabiyyi, Beyrut ty.

Nesâî, Ebu Abdurrahman, Ahmed b. Şuayb (ö. 279/892), *es-Sünen*, (thk. Abdülfettah Ebu Ğudde), Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslamiyye, Haleb 1986.

Taberî, Abdullah b. Cerîr (ö. 310/825), *Câmi'u'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, Dımaşk 2000.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed ibn İsa, (ö. 279/892), *es-Sünen*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Mektebetü'l-Halebî, Mısır 1975.

Topaloğlu, Bekir, "Cehennem", DİA, VII, 231-232. TDV Yayınları, İstanbul, 1993.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Azap", DİA, IV, 305-309. TDV Yayınları, İstanbul, 1991.

¹⁰⁰ el-En'âm, 6/128.